

№5

MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR

ILMIY ELEKTRON JURNALI

ISSN: 2181-3965
VOLUME 5
TOSHKENT 2026

“MOLIYAVIY TEXNOLOGIYALAR” ILMIY ELEKTRON JURNALI TAHRIRIYAT KENGASHI RAISI

To‘lqin Zakirovich Teshabayev – tahririyat kengashi raisi. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI

Mehmonov Sultonali Umaraliyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Karimova Komila Daniyarovna - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Yoshlar masalalari va ma‘naviy-marifiy ishlar bo‘yicha birinchi prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich - Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Hududiy ta‘lim masalalari va markazlar bo‘yicha prorektor, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sindarov Sherzod Egamberdiyevich – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Infratuzilmalarni rivojlantirish va iqtisod ishlari bo‘yicha prorektori, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Saparov Aktam Jo‘rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori

Islamkulov Alimnazar Xudjamuratovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Pardayev Abdunabi Xoliqovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Kuziyev Islomjon Ne‘matovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Baymurotov Tursunbay Maxkambayevich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Omonov Akrom Abdinazarovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Qongratbay Avezimbetovich – texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vaziri

Jumayev Nodir Xosiyatovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi deputati

Haydarov Nizomiddin Hamroyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Raviprakash G. Dani – Xalqaro ta‘lim konsultanti, professor (AQSH)

Bagautdinova Nailya Gumerovna – Qozon federal universiteti Boshqaruv, iqtisodiyot va moliya instituti direktori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Rossiya Federatsiyasi)

Sharifzoda Mu‘min Mashokir – Tojik davlat huquq, biznes va siyosat instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Tojikiston Respublikasi)

Maley Elena Borisovna – Polotsk davlat universiteti rektori, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (Belarus Respublikasi)

Asif Mahbub Karim – Malayziya Menejment va tadbirkorlik universiteti professori (Malayziya qirolligi)

Piter Xayk – Yevropa amaliy fanlar va menejment instituti ilmiy ishlar bo'yicha prorektori (Chexiya Respublikasi)

Yavuz Demirel – Kastamonu universiteti professori (Turkiya Respublikasi)

Jo'rayev Abdug'affor Safarovich – Termez agrotexnologiyalar va Innovatsion rivojlanish instituti rektori, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Ismanov Ibroxim Nabiyeovich – Farg'ona politexnika instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xayriddinov Azamat Botirovich – Qarshi muhandislik-iqtisodiyot instituti prorektori iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Tashnazarov Samiddin Nizamovich – Samarqand iqtisodiyot va servis instituti kafedra mudiri, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nurmanov Ulug'bek Anorbayevich - Bank-moliya akademiyasi “Buxgalteriya hisobi va audit” kafedrasida professori, iqtisodiyot fanlari doktori

Yakubova Nargiz Tursunbayevna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Mamatov Baxadir Safaraliyevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Qiyosov Sherzod Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Urazaliyev Kamoliddin Tajikulovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent

Teshayev Zavqiddin Jabbor o'g'li – Qarshi davlat universiteti Turizm va marketing kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Hazratqulov Shahboz Boboqul o'g'li – Qarshi davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

JURNAL TAHRIRIYATI

Saparov Aktam Jo'rayevich – bosh muharrir, filologiya fanlari doktori, dotsent

Avlokulov Anvar Ziyadullayevich – ilmiy muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Aliqulov Mehmonali Salohiddin o'g'li – mas'ul muharrir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Buxorova Moxira Samandarovna – muharrir

O'zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2023-yil 3-iyundagi 364-son qarori bilan “Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalari yuzasidan assosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Moliyaviy texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali
23.11.2022-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №R-566966 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №049864

MUNDARIJA			
1.	Meyliyev Obid Raxmatullaevich	Soliqlarning budget daromadlaridagi ahamiyatini oshirish	7
2.	Мирзаева Матлуба Ғайбулла қизи	Тижорат банкларининг капитал базасини мустаҳкамлашнинг методологик ва амалий асосларини такомиллаштириш	14
3.	Жабборов Насриддин Мирзаодилович, Юнусова Шохсанам Муротовна, Бебутова Зулайхо Хамидовна, Сафарова Севара Қахрамон қизи	Тошкент вилояти туристик ҳудудлари имижини модели учун барқарорлик таҳлили	19
4.	Мухамедова Севара Абдуллаевна	Тижорат банкларида кичик бизнес лойиҳаларини кредитлашда банк таваккалчиликларини баҳолаш ва бошқариш тизими	27
5.	Abduqayumov Elyorbek Ulug'bek o'g'li, Yo'ldosheva Oygul Zokir qizi	Janubiy Koreya kinoindustriyasining iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni va ta'siri	33
6.	Umarova Shahnoza	Moliyaviy faoliyat bo'yicha baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	40
7.	Muydinov Xusniddin Nuriddin o'g'li	Avtomobilsozlik korxonalarining xarajat samaradorligini ekonometrik modellash	46
8.	Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	O'zbekistonda auditorlik faoliyatini tashkil etishning zaruriyati va uning ahamiyati	57
9.	Kurbanbayev Jurabek Eruvbayevich, Akromov Shohrux Shuhrat o'g'li	Auditorlik tekshiruvlarida tashqi tasdiqlardan foydalanish va ichki nazorat tizimining samaradorligini oshirish	66
10.	Абдурахманов Ўрол Наврўз ўғли	Акциядорлик жамиятлари аудитида таҳлилий амалларни қўллашни такомиллаштириш	71
11.	Sayfiddinov Sarvarbek Anvarbek o'g'li	Yoshlar biznes-loyihalarini moliyalashtirishda kredit va investitsiya resurslarining o'rni	80
12.	Shodiyev Yashnarbek Baxriddin o'g'li	Davlat moliyaviy nazoratini modellar va metodologik yondashuvlarini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish	92
13.	Muydinov Baxodirjon Numanovich	Korxonalarda ichki auditni tashkil etish va takomillashtirish	101
14.	Mirzanov Zakir Maratovich	Paxta yetishtirish va qayta ishlash klasterlarida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va iqtisodiy yo'qotishlarni kamaytirish	111
15.	Тожибоева Дилором	XXI ахборотлар асри – қарор қабул қилиш жараёнининг мураккаблашуви асри	116
16.	Нурхонов Комижон Товкараевич	Яшил иқтисодиётга ўтиш йўллари ва устуворликлари	124
17.	Saydullayev Nodirbek Narzullayevich	Inflyatsion targetlash sharoitida markaziy bank valyuta intervensiyalari strategiyasini takomillashtirish mexanizmlari	132
18.	Хусаинов Равшан Рахимович	Сравнительный анализ налоговых систем зарубежных стран и трансформация их для Узбекистана	143
19.	Maxkamova Nazokat Umarali qizi	O'zbekiston iqtisodiyotida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning o'rni	150
20.	Abduraxmanova Muqaddas Toxtasinovna	Temir yo'l transporti korxonalarining ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirishning innovatsion mexanizmlari	156
21.	Kuliboyev Azamat Shonazarovich	Davlat tibbiyot tashkilotlarida buxgalteriya hisobi: nazariya, amaliyot va uslubiyot	165
22.	Jaxbarov Jamshidbek Tilavoldi o'g'li	Raqamli texnologiyalar asosida budget tashkilotlarida davlat moliyaviy nazoratini takomillashtirish: Farg'ona viloyati misolida	179
23.	Xasanova Shaxzoda Sarvarq qizi	Avtomatlashtirish davrida ayollarning mehnat bozorida transformatsiyasi: global tendensiyalar va O'zbekistonning 2030-yilgacha imkoniyatlari	188
24.	Abdullaeva Nilufar Javdat qizi	Бюджет ташкилотларида узок муддатли активлар билан боғлиқ молиялаштириш манбалари	194
25.	Худойкулова Дилора Дилмуродовна	Обеспечение надежности аудиторских доказательств при аудите долгосрочных активов	200
26.	To'xtayev Umidjon Shuhrat o'g'li	Xususiy tibbiy xizmatlar raqobatbardoshligini oshirish yo'llari	209

27.	Djumaniyazov Shavkat Raximovich	Yangi O‘zbekistonda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari	216
28.	Siroj Zarina Rustambekovna	O‘zbekistonda demografik jarayonlarni statistik prognozlash va monitoring tizimini takomillashtirish	223
29.	To‘laev Safarmurod Boymuhammad o‘g‘li	Korporativ mijozlarga innovatsion bank xizmatlarini rivojlantirishning xorijiy tajribasi	229
30.	Эрдонаев Аликул Халимович	Банк технологиялари ва масофавий банк хизматларининг турларидан фойдаланиш амалиёти	236
31.	Муродов Бобиржон Ҳаётжон ўғли	Иқтисодиётда яширин меҳнат ресурслари айланмаси: иш берувчиларни масъулияти ва норасмий бандликни бартараф этишнинг тизимли ечимлари	247
32.	Abdullayeva Shaxnoza Erkinovna	Aholini ijtimoiy himoya qilish tizimini moliyalashtirish samaradorligini baholash metodologiyasini takomillashtirish	253
33.	Саттаров Тулкин Абдихалилович	Қишлоқ хўжалиги корхоналарини молиявий барқарорлигини баҳолаш моделлари	261
34.	Sanayev Javohir Shavkat o‘g‘li	Tijorat banklarida mijozning tranzaksion faolligiga asoslangan adaptiv tariflash mexanizmini takomillashtirish	271
35.	Хасанов Сабирджан Садикович, Раимова Мадинабону Сабирджан кизи	Оценка экономической необходимости строительства ветроэнергетических установок в Узбекистане	278
36.	Karimov Shohruh Ahmadullo o‘g‘li	O‘zbekistonda buxgalteriya xizmatlari bozorining institutsional tuzilmasi: auditorlik va soliq maslahatchilari tashkilotlari reestrlari tahlili	286
37.	Karimqulov Jasur Imomboevich, Xojanov Baxadir Omirbayevich	Bank infratuzilmasi transformatsiyasi samaradorligini integral baholash metodikasini takomillashtirish	292
38.	Kasimova Zilolaxon Botir qizi	O‘zbekiston bank tizimining miqdoriy kengayishi va moliyaviy barqarorlik normativlariga rioya etish darajasi: 2017–2025 yillar tahlili	301
39.	Олимова Қизлархон Тўра кизи	Тижорат банкларида муаммоли кредитларни эрта аниқлаш ва мониторинг тизимида мавжуд муаммоларнинг тизимли ечими	308
40.	Xolmurotov Fozil Saribayevich	Hududiy eksportning qo‘shilgan qiymati va diversifikatsiya darajasini o‘lchash: Xorazm viloyatida export quality index tahlili	314
41.	Jumaniyazov Iskandar Baxodirovich	To‘qimachilik sanoati korxonalarida xarajatlar hisobini tashkil etish, tannarxni kalkulyatsiya qilish va tahlil etish bo‘yicha xorijiy tajriba	327
42.	Vaisov Dilshod Ibodullayevich	Kichik biznes subyektlari moliyaviy raqobatbardoshligini prognozlashning ekonometrik asoslari	333
43.	Kabilova Zebo Babakulovna	Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda mehnat resurslaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari	341
44.	O‘lmasxo‘jayev Zoirxo‘ja Abbos o‘g‘li	Ta’lim muassasalarida sun’iy intellekt asosidagi adaptiv modellarning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini baholash	353
45.	Jomolov Muzaffar Mirzoxitovich	Hududlarda investitsiyalar samaradorligini qisqa panel ma’lumotlari asosida o‘rta muddatga prognozlash: Toshkent viloyati misolida	358
46.	Akhmedova Shokhistakhon	Ways to improve sustainable financing mechanisms in Uzbekistan: capital needs, pilot instruments and scenario-based projections to 2030	368
47.	Xushvaqov Islombek Muxammadi o‘g‘li	Moliya bozorida qarz instrumentlari orqali savdolarni moliyalashtirish	381
48.	Qudratova Shaxnoza Shuxrat qizi	Yashash va umumiy ovqatlanish xizmatlari samaradorligini statistik baholash usullari va mezonlari	388
49.	Ziyodullayev Dilshod Sherzodovich, Sharapova Mashxura Azadovna	O‘zbekistonda monetar va fiskal siyosatning inflyatsiya va iqtisodiy o‘sishga ta’siri	399
50.	Гозиев Рзоиддин Чулпон угли, Ким Дмитрий Игнатьевич	Перестройка кадровой стратегии ритейла в эпоху цифровых технологий	406
51.	Qodirov Humoyun Tolibjon o‘g‘li	To‘qimachilik korxonalarining eksport salohiyatini boshqarishda eksportni diversifikatsiya qilish strategiyasi	413
52.	Abdujabarova Mahmura Toshmuxamadovna	Korxona moliyaviy holatining tizimli tahlili	419
53.	Olimova Maftuna Komil qizi	Raqamli iqtisodiyot sharoitida kadrlar bozori talab va taklifi nomutanosibligini statistik baholash	429

54.	Маматова Рўзимурод кизи	Эленур	Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини кредитлаш механизмини такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари	441
55.	Xodjaniyazov Yuldashevich	Shohruh	Hududiy farovonlik indeksini prognozlash: Holt modeli va qiyosiy ekonometrik baholash	450
56.	Maxmasaidova Ubaydulla qizi	Muslima	Ko'p o'zgaruvchili regressiya modeli asosida iqtisodiy ko'rsatkichlarning o'zaro bog'liqligini excel dasturi yordamida tahlil qilish	458
57.	Юсупов А.Т.		Илмий-технологик ва иқтисодий хавфсизлик тизимида олий малакали илмий ва илмий-педагог кадрлар аттестацияси хавфсизлиги (методологик, услубий ва амалий жиҳатлари)	470
58.	Shirinov Abdualilovich	Uchqun	Ichki segmentar hisobotning tarkibi, ko'rsatkichlari va shakllarini takomillashtirish	481
59.	Шахабутдинова Зиятходжаевна	Муаттар	Институционально-регуляторные условия формирования цифровой модели оценки кредитоспособности заемщиков	489
60.	Kilichev Akramovich	Alisher	Mavsumiy mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar moliyaviy barqarorligini integral baholashning ikki blokli modeli (Entropiya vaznlari asosida)	496
61.	Fayazov Xasan Jaxongir ugli		Behavioral and psychological factors in ai use among 15-year-old students: learning and academic performance	504
62.	Urazbayeva Konisbayevna	Ilmira	Moliyaviy kontrolling tizimida mavjud muammolar va ularning aksiyadorlik jamiyati moliyaviy samaradorligiga ta'siri	511
63.	Ollokulova Mansurovna	Feruza	Milliy iqtisodiyotni transformatsiyalash sharoitida davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari	518
64.	Isamitdinova Rahimjanovna	Ra'no	Investitsiya loyihalari qiymati va muddati monitoringini o'zlashtirilgan qiymat usuli asosida takomillashtirish	525
65.	Alijonov Jamshid o'g'li	Alijon	Qurilish korxonalarining investitsion salohiyatini kompleks baholash metodologiyasini takomillashtirish	533

QURILISH KORXONALARINING INVESTITSION SALOHİYATINI KOMPLEKS BAHOLASH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH

Alijonov Jamshid Alijon o‘g‘li

Toshkent kimyo-texnologiya instituti (TKTI)

“Sanoat iqtisodiyoti” kafedrası assistenti

ORCID: 0009-0009-4651-2064

E-mail: alijonovjamshid69@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada qurilish korxonalarining investitsion salohiyatini baholashning mavjud yondashuvlari tahlil qilingan va ularning cheklovlari aniqlangan. Mavjud usullar asosan moliyaviy ko‘rsatkichlarga tayanib, qurilish sohasining o‘ziga xos xususiyatlari (loyiha tsiklining uzoqligi, buyurtmalar portfeliga bog‘liqlik, davlat buyurtmalarining yuqori ulushi, texnika parkining muhimligi, mavsumiylik) yetarlicha hisobga olinmasligi asoslab berilgan. Muallif beshta blokdan iborat kompleks baholash metodologiyasini taklif etadi: moliyaviy barqarorlik, ishlab chiqarish-texnik salohiyat, kadrlar va tashkiliy salohiyat, bozor va buyurtmalar portfeli, innovatsion-raqamli salohiyat hamda loyiha samaradorligi. Blok vaznlarini aniqlashda ierarxiyalar tahlili usuli (AHP), ko‘rsatkichlarni normallashtirishda min–maks usuli va risk koeffitsientini hisobga olgan integral indeks qo‘llanilgan. Metodologiyaning ishlashi uch shartli korxona misolida namoyish etilgan. Tadqiqot natijalari qurilish korxonalari rahbariyati, investorlar, tijorat banklari va tegishli davlat organlari tomonidan investitsiya qarorlarini asoslashda qo‘llanilishi mumkin.

Kalit so‘zlar. Investitsion salohiyat, qurilish korxonalari, kompleks baholash, integral indeks, ierarxiyalar tahlili usuli (AHP), risk koeffitsienti, investitsion jozibadorlik, loyiha samaradorligi.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОГО ПОТЕНЦИАЛА СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Алижонов Жамшид Алижон угли

Ташкентский химико-технологический институт (ТХТИ)

Ассистент кафедры «Экономика промышленности»

ORCID: 0009-0009-4651-2064

E-mail: alijonovjamshid69@gmail.com

Аннотация. В статье проанализированы существующие подходы к оценке инвестиционного потенциала строительных предприятий и выявлены их ограничения. Предложена методика комплексной оценки, включающая пять блоков показателей (финансовая устойчивость, производственно-технический, кадровый и организационный потенциал, рыночная позиция и портфель заказов, инновационно-цифровой потенциал, эффективность проектов), веса блоков определяются методом анализа иерархий, а итоговый интегральный индекс корректируется на риск. Работоспособность методики показана на условном примере трёх предприятий.

Ключевые слова. инвестиционный потенциал, строительные предприятия, комплексная оценка, интегральный индекс, метод анализа иерархий, инвестиционная привлекательность.

IMPROVING THE METHODOLOGY FOR COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF THE INVESTMENT POTENTIAL OF CONSTRUCTION ENTERPRISES

Alijonov Jamshid Alijon ugli

Tashkent Institute of Chemical Technology (TICT)

Assistant, Department of Industrial Economics

ORCID: 0009-0009-4651-2064

E-mail: alijonovjamshid69@gmail.com

Abstract. The article examines existing approaches to assessing the investment potential of construction enterprises and identifies their limitations. A comprehensive assessment methodology is proposed, comprising five blocks of indicators: financial stability, production and technical capacity, human resources and organizational capability, market position and order backlog, innovation and digital capability, and project efficiency. Block weights are determined using the Analytic Hierarchy Process, and the integral index is adjusted for risk. The methodology is illustrated using a conditional example of three enterprises.

Keywords: investment potential, construction enterprises, comprehensive assessment, integral index, Analytic Hierarchy Process, investment attractiveness, project efficiency.

Kirish.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda qurilish sohasi iqtisodiy o‘rishning muhim drayverlaridan biriga aylandi. Uy-joy, ijtimoiy infratuzilma, sanoat va transport obyektlarini barpo etish bo‘yicha yirik dasturlar amalga oshirilmoqda. «2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi Prezident farmoni (PF-60, 2022-yil 28-yanvar) hamda «Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida»gi Qonun (O‘RQ-598, 2019-yil 25-dekabr) investitsion muhitni yaxshilash, xususiy sektor ishtirokini kengaytirish va investitsiya jarayonlarining shaffofligini ta‘minlashni ustuvor vazifa sifatida belgilagan.

Bunday sharoitda qurilish korxonalari o‘z faoliyatini kengaytirish, texnika parkini yangilash va zamonaviy texnologiyalarni joriy etish uchun tashqi va ichki investitsiyalarga muhtoj. Ayni paytda investorlar, tijorat banklari va buyurtmachilar korxonaning investitsiya qabul qilish va ularni samarali o‘zlashtirish qobiliyatini, ya‘ni investitsion salohiyatini ob‘ektiv baholashga ehtiyoj sezadi.

Amaliyotda investitsion salohiyat ko‘pincha buxgalteriya hisobotiga asoslangan bir nechta moliyaviy koeffitsientlar yordamida baholanadi. Bu yondashuv qurilish sohasi uchun quyidagi sabablarga ko‘ra yetarli emas:

- daromad va xarajatlar loyiha tsikli bo‘yicha notekis taqsimlanadi, shu bois joriy moliyaviy ko‘rsatkichlar kelajak imkoniyatlarini to‘liq aks ettirmaydi;
- korxonaning raqobatbardoshligi texnika parki, malakali kadrlar va buyurtmalar portfeli kabi nomoliyaviy omillarga katta darajada bog‘liq;
- mavjud usullarda risklar odatda alohida hisobga olinmaydi.

Shunday qilib, qurilish korxonalarining investitsion salohiyatini baholash metodologiyasini takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot jarayonida qurilish korxonalarining investitsion salohiyatini kompleks baholash maqsadida tizimli va qiyosiy tahlil, ekspert baholash, ierarxiyalar tahlili usuli, iqtisodiy ko‘rsatkichlarni normallashtirish, integral baholash hamda monografik kuzatuv usullaridan foydalanildi.

Adabiyotlar sharhi

Investitsion salohiyat tushunchasi iqtisodiy adabiyotlarda turlicha talqin etiladi. Bir guruh mualliflar uni korxonaning mavjud resurslari va ulardan investitsiya jarayonida foydalanish imkoniyatlari yig‘indisi sifatida qaraydi. Boshqalari esa salohiyatni investitsiyalarni jalb qilish va samarali o‘zlashtirish qobiliyati bilan bog‘laydi. Bu tafovut baholash usullarida ham o‘z aksini topadi.

Investitsion loyihalar samaradorligini baholashning klassik asoslari Brealey, Myers va Allen, Damodaran hamda rus tilidagi adabiyotlarda Vilenskiy, Livshits va Smolyak, Kovalev asarlarida batafsil yoritilgan. Ushbu manbalarda diskontlangan pul oqimlari (NPV), ichki daromad

me'vori (IRR), investitsiyalarning qoplanish muddati va rentabellik indeksi (PI) kabi ko'rsatkichlar loyiha darajasida asosiy mezon sifatida tavsiya etiladi. Shu bilan birga, ular korxona darajasidagi kompleks salohiyatni emas, balki alohida loyihani baholashga mo'ljallangan.

Korxonaning moliyaviy holatini baholashda Altman tomonidan taklif etilgan diskriminant model (Z-skor) keng qo'llaniladi. Uning afzalligi — bankrotlik ehtimolini bir ko'rsatkichda umumlashtirishidir. Biroq model dastlab ishlab chiqarish korxonalari ma'lumotlarida ishlab chiqilgan va qurilish sohasining o'ziga xos xususiyatlarini (keyingi davr xarajatlari, oldindan to'lov avanslari, loyiha bo'yicha daromadni tan olish) to'liq aks ettirmaydi.

Nomoliyaviy omillarni hisobga olish uchun Kaplan va Norton ning muvozanatli ko'rsatkichlar tizimi (Balanced Scorecard) g'oyasidan foydalanish mumkin. Ushbu yondashuv moliyaviy, mijozlar, ichki jarayonlar hamda o'qish va rivojlanish nuqtai nazarlarini birlashtiradi. Ko'p mezonli qaror qabul qilish usullari orasida Saaty [9] ning ierarxiyalar tahlili usuli (AHP) hamda Hwang va Yoon [10] ning TOPSIS usuli keng tarqalgan. AHP ekspert fikrlarini matematik jihatdan izchil shaklda vaznlarga aylantirish imkonini beradi va mulohazalar izchilligini nazorat qilish vositasiga ega.

Adabiyotlar tahlili quyidagi xulosalarga asos bo'ladi:

1. loyiha darajasidagi usullar korxona darajasidagi kompleks baholash uchun yetarli emas;
2. moliyaviy modellar qurilish sohasining sohaviy xususiyatlarini to'liq qamrab olmaydi;
3. nomoliyaviy omillarni hisobga oluvchi usullar mavjud bo'lsa-da, ular qurilish korxonalariga moslashtirilgan yagona ko'rsatkichlar tizimiga ega emas;
4. risk omili ko'pincha baholashdan tashqarida qoladi.

Mazkur bo'shliqlar taklif etilayotgan metodologiya ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tahlil va natijalar

Mavjud yondashuvlarning qiyosiy tahlili. Amaliyotda qo'llanadigan yondashuvlarni shartli ravishda to'rt guruhga bo'lish mumkin. Ularning asosiy afzallik va kamchiliklari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

Investitsion salohiyatni baholash yondashuvlarining qiyosiy tavsifi

Yondashuv	Asosiy mezonlar	Afzalligi	Qurilish sohasi uchun kamchiligi
Moliyaviy koeffitsientlar	Likvidlik, moliyaviy mustaqillik, rentabellik	Hisoblash oddiyligi, ma'lumotlar ochiqligi	Nomoliyaviy omillar va loyiha tsikli hisobga olinmaydi
Loyiha samaradorligi (NPV, IRR, PI)	Diskontlangan pul oqimlari	Pulning vaqt qiymati hisobga olinadi	Faqat alohida loyihaga tegishli, korxona salohiyatini ifodalamaydi
Diskriminant modellar (Altman)	Moliyaviy koeffitsientlar kombinatsiyasi	Bankrotlik ehtimolini baholaydi	Sohaviy xususiyatlarga moslashtirilmagan
Ekspert baholash	Sifat mezonlari	Nomoliyaviy omillarni qamrab oladi	Sub'ektivlik, takrorlanuvchanlik past

**Muallif tomonidan tayyorlangan.*

Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, har bir yondashuv salohiyatning faqat bir jihatini ochib beradi. Shu sababli ularni yagona tizimda uyg'unlashtirish zarur.

Kompleks baholash metodologiyasining tuzilmasi. Taklif etilayotgan metodologiya to'rt bosqichdan iborat:

- ko'rsatkichlar tizimini shakllantirish;
- ko'rsatkichlarni normallashtirish;

- vaznlarni aniqlash va blok bahosini hisoblash;
 - risk bo'yicha tuzatilgan integral indeksni hisoblash va korxonani tasniflash.
- Indikatorlar oltita blokka guruhlangan (2-jadval).

2-jadval.

Qurilish korxonalari investitsion salohiyatini baholash ko'rsatkichlari tizimi*

Blok	Asosiy ko'rsatkichlar	Vazn (w)
1. Moliyaviy barqarorlik	Joriy likvidlik koeffitsienti; moliyaviy mustaqillik koeffitsienti; aktivlar rentabelligi (ROA); Altman Z-skori	0,22
2. Ishlab chiqarish-texnik salohiyat	Asosiy vositalarning eskirish darajasi; qurilish texnikasi bilan ta'minlanganlik; ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish darajasi	0,20
3. Kadrlar va tashkiliy salohiyat	Oliy va o'rta maxsus ma'lumotli mutaxassislar ulushi; bir xodimga to'g'ri keladigan ishlab chiqarish hajmi; sifat menejmenti tizimlarining mavjudligi	0,12
4. Bozor va buyurtmalar portfeli	Buyurtmalar portfelinin yillik hajmga nisbati; davlat va xususiy buyurtmalar tarkibi; bozor ulushi	0,16
5. Innovatsion-raqamli salohiyat	Axborot modellashtirish (BIM) texnologiyalaridan foydalanish; energiya tejankor texnologiyalar ulushi; raqamli boshqaruv tizimlari	0,12
6. Loyiha samaradorligi	NPV; IRR; diskontlangan qoplanish muddati; rentabellik indeksi (PI)	0,18

**Muallif tomonidan tayyorlangan.*

Blok vaznlari 5–7 nafar mutaxassis (qurilish korxonalari rahbarlari, bank kredit tahlilchilari, investitsiya loyihalari ekspertlari) fikri asosida AHP usuli bilan aniqlanadi. Ekspertlar bloklarni Saaty shkalasi (1–9) bo'yicha juft-juft taqqoslaydi, hosil bo'lgan matritsaning bosh xususiy vektori vaznlarni beradi. Mulohazalar izchilligi izchillik nisbati bilan tekshiriladi:

$CR = CI / RI < 0,10$, bunda $CI = (\lambda_{max} - n) / (n - 1)$ — izchillik indeksi, RI — tasodifiy indeks. Agar $CR \geq 0,10$ bo'lsa, ekspert baholari qayta ko'rib chiqiladi. 2-jadvaldagi vaznlar metodologiyani namoyish etish uchun keltirilgan va aniq amaliy tadqiqotda ekspert so'rovi natijalari bilan almashtirilishi kerak.

Hisoblash algoritmi

1-qadam. Normallashtirish. Turli o'lehov birliklariga ega ko'rsatkichlar $[0; 1]$ oraliqqa keltiriladi. Ko'rsatkich qanchalik katta bo'lsa shunchalik yaxshi bo'lsa (masalan, likvidlik):

$$x'_{ij} = (x_{ij} - x_{min}) / (x_{max} - x_{min})$$

Ko'rsatkich qanchalik kichik bo'lsa shunchalik yaxshi bo'lsa (masalan, asosiy vositalar eskirishi):

$$x'_{ij} = (x_{max} - x_{ij}) / (x_{max} - x_{min})$$

Bunda x_{min} va x_{max} — tanlangan korxonalar guruhidagi yoki sohaviy me'yoriy qiymatlar.

2-qadam. Blok bahosi. Blok ichidagi ko'rsatkichlar teng yoki ekspert vaznlari bilan jamlanadi:

$$S_j = \sum v_k \cdot x'_{kj}, \text{ bunda } \sum v_k = 1.$$

3-qadam. Bazaviy integral indeks:

$$I_{baza} = \sum w_j \cdot S_j, \text{ bunda } \sum w_j = 1.$$

4-qadam. Riskni hisobga olish. Korxonaning umumiy risk darajasi R (0 dan 0,30 gacha) quyidagi omillar bo'yicha baholanadi: buyurtmachilar to'lov intizomi, qurilish materiallari narxi o'zgarishi, valyuta kursi, subpudratchilarga bog'liqlik, loyihalarni muddatida topshirmaslik

ehtimoli. Tuzatilgan indeks:

$$I_{\text{kompleks}} = I_{\text{baza}} \cdot (1 - R)$$

Risk koeffitsientini alohida kiritish baholashning ishonchligini oshiradi: bir xil bazaviy ko'rsatkichga ega ikki korxona risk profili bo'yicha farqlanadi.

5-qadam. Tasniflash. Natija 3-jadvalga muvofiq talqin etiladi.

3-jadval.

Investitsion salohiyat darajalari

I_kompleks	Daraja	Tavsiya
0,75 va undan yuqori	Yuqori	Yirik investitsiyalar uchun jozibador, kengayish strategiyasi qo'llab-quvvatlanadi
0,55 – 0,74	O'rta	Aniq yo'nalishlar bo'yicha investitsiya, kuchsiz bloklarni mustahkamlash
0,35 – 0,54	Past	Cheklangan investitsiya, restrukturizatsiya va risklarni kamaytirish dasturi
0,35 dan past	Kritik	Investitsiya qilish tavsiya etilmaydi, moliyaviy sog'lomlashtirish zarur

**Muallif tomonidan tayyorlangan.*

Metodologiyani shartli misolda sinash. Metodologiyaning ishlash mexanizmini ko'rsatish uchun uchta shartli qurilish korxonasi (A, B, C) bo'yicha hisob-kitob keltiriladi. Eslatma: quyidagi qiymatlar haqiqiy korxonalarga tegishli emas va faqat hisoblash tartibini namoyish etish uchun tuzilgan. Amaliy qo'llashda blok baholari 1–2-qadamlarda real hisobot ma'lumotlari asosida olinadi.

4-jadval.

Shartli korxonalarning blok baholari va integral indeksi

Ko'rsatkich	Vazn	A korxona	B korxona	C korxona
S ₁ Moliyaviy barqarorlik	0,22	0,78	0,62	0,40
S ₂ Ishlab chiqarish-texnik	0,20	0,70	0,55	0,35
S ₃ Kadrlar va tashkiliy	0,12	0,65	0,70	0,45
S ₄ Bozor va portfel	0,16	0,72	0,50	0,38
S ₅ Innovatsion-raqamli	0,12	0,60	0,45	0,30
S ₆ Loyiha samaradorligi	0,18	0,74	0,58	0,36
I_baza	1,00	0,710	0,569	0,374
Risk koeffitsienti R	—	0,10	0,15	0,25
I_kompleks	—	0,639	0,484	0,280
Daraja	—	O'rta	Past	Kritik

**Muallif tomonidan tayyorlangan.*

Masalan, A korxona uchun: $I_{\text{baza}} = 0,22 \cdot 0,78 + 0,20 \cdot 0,70 + 0,12 \cdot 0,65 + 0,16 \cdot 0,72 + 0,12 \cdot 0,60 + 0,18 \cdot 0,74 = 0,710$; $I_{\text{kompleks}} = 0,710 \cdot (1 - 0,10) = 0,639$.

Misol natijalari quyidagi muhim jihatlarni ko'rsatadi. A korxona bazaviy indeks bo'yicha «yuqori» darajaga yaqin bo'lsa-da, risk tuzatishidan keyin «o'rta» darajada qoladi, ya'ni risklar investitsiya qaroriga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. B korxona kadrlar blokida A dan yuqori natija ko'rsatgan, biroq texnika va bozor bloklaridagi zaiflik umumiy bahoni pasaytirgan; bu holat investorga mablag'ni aynan qaysi yo'nalishga yo'naltirish kerakligini ko'rsatadi. C korxona uchun barcha bloklardagi past ko'rsatkichlar moliyaviy sog'lomlashtirishni investitsiyadan oldingi zaruriy bosqich sifatida belgilaydi.

Metodologiyaning afzalliklari va cheklovlari. Taklif etilayotgan metodologiyaning asosiy afzalliklari: (a) moliyaviy va nomoliyaviy omillarning birgalikda hisobga olinishi; (b) vaznlarning ekspert fikri asosida matematik izchil aniqlanishi; (c) risk omilining alohida kiritilishi; (d) natijaning blok bo'yicha tahlil qilinishi va ustuvor yo'nalishlarni aniqlashga imkon berishi; (e) qurilish korxonalari uchun sohaviy ko'rsatkichlarning moslashtirilishi.

Cheklovlar: ekspert baholarining sub'ektivlik elementi saqlanib qoladi (CR nazorati buni kamaytiradi); x_{min} va x_{max} chegaralarini aniqlash uchun sohaviy ma'lumotlar bazasi zarur; risk koeffitsientini baholash uchun alohida mezonlar shkalasi ishlab chiqilishi lozim. Keyingi tadqiqotlarda metodologiyani real korxonalar tanlanmasida sinash, vaznlarni statistik usullar bilan tekshirish va TOPSIS usuli natijalari bilan solishtirish maqsadga muvofiq.

Xulosa.

Mavjud baholash usullari (moliyaviy koeffitsientlar, loyiha samaradorligi ko'rsatkichlari, diskriminant modellar, ekspert baholash) qurilish korxonalarining investitsion salohiyatini to'liq ochib bermaydi, chunki ular salohiyatning faqat alohida jihatlarini qamrab oladi va sohaning o'ziga xos xususiyatlarini yetarlicha aks ettirmaydi.

Investitsion salohiyatni kompleks baholash uchun oltita blokdan iborat ko'rsatkichlar tizimi taklif etildi: moliyaviy barqarorlik, ishlab chiqarish-texnik salohiyat, kadrlar va tashkiliy salohiyat, bozor va buyurtmalar portfeli, innovatsion-raqamli salohiyat hamda loyiha samaradorligi.

Blok vaznlarini AHP usuli bilan aniqlash va izchillik nisbatini ($CR < 0,10$) nazorat qilish orqali ekspert baholarining sub'ektivligi kamaytiriladi.

Integral indeksni risk koeffitsienti bo'yicha tuzatish ($I_{kompleks} = I_{baza} \cdot (1 - R)$) investitsiya qarorlari ishonchlilikini oshiradi va baholashga kelajakdagi noaniqlikni kiritadi.

Shartli misol metodologiyaning amaliy qo'llanilish imkoniyatini ko'rsatdi: u korxonalarni darajalar bo'yicha tasniflash bilan birga, investitsiyani yo'naltirish zarur bo'lgan zaif bloklarni aniqlaydi.

Amaliy tavsiya: tijorat banklari, investitsiya fondlari va qurilish sohasini tartibga soluvchi organlar mazkur metodologiyani kreditlash, subpudratchilarni tanlash va investitsiya dasturlariga korxonalarni kiritishda foydalanishi mumkin. Keyingi bosqichda sohaviy me'yoriy chegaralar (x_{min} , x_{max}) bazasini shakllantirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni «2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida». — Toshkent: lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 25-dekabrdagi O'RQ-598-son Qonuni «Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to'g'risida». — Toshkent: lex.uz.
3. Brealey R.A., Myers S.C., Allen F. Principles of Corporate Finance. — New York: McGraw-Hill Education, 2020 (13th ed.).
4. Damodaran A. Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. — Hoboken: Wiley, 2012 (3rd ed.).
5. Виленский П.Л., Лившиц В.Н., Смоляк С.А. Оценка эффективности инвестиционных проектов: теория и практика. — М.: Дело, 2008.
6. Ковалев В.В. Методы оценки инвестиционных проектов. — М.: Финансы и статистика, 2003.
7. Altman E.I. Financial ratios, discriminant analysis and the prediction of corporate bankruptcy // The Journal of Finance. — 1968. — Vol. 23, No. 4. — P. 589–609.
8. Kaplan R.S., Norton D.P. The balanced scorecard: measures that drive performance // Harvard Business Review. — 1992. — Vol. 70, No. 1. — P. 71–79.
9. Saaty T.L. The Analytic Hierarchy Process: Planning, Priority Setting, Resource Allocation. — New York: McGraw-Hill, 1980.
10. Hwang C.L., Yoon K. Multiple Attribute Decision Making: Methods and Applications. — Berlin: Springer-Verlag, 1981.
11. Методические рекомендации по оценке эффективности инвестиционных проектов (вторая редакция). — М.: Экономика, 2000.

